

امّت اسلامیه افغانستان

وزارت ارشاد، حج و اوقاف

ریاست عمومی ارشاد و انسجام مساجد

موضوع خطابت روز جمعه و تقریر و بیان

تحریر شده که به تمام خطباء مرکز و ولایات

به هر دو زبان ملی کشور (دري و پشتو) ارسال میگردد

۱۸ / شعبان المعظم / ۱۴۴۷ هـ، ق مطابق ۱۷ / دلو / ۱۴۰۴ هـ، ش

مسئولیت منبر و محراب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي هدانا للإسلام، وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، جعل الإسلام ديناً وأمناءً، وسعادةً ونجاةً يوم القيامة، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، إمام المرسلين، وخاتم النبيين، صلى الله عليه وعلى آله وصحبه والتابعين، ومن تبعهم بإحسانٍ إلى يوم الدين، وسلّم تسليمًا كثيرًا، أما بعد:

قال الله سبحانه وتعالى: (كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ). آل عمران: (۳۷)
حضار گرامی و شنوندگان گرانقدر!

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته!

منبر و محراب در اسلام از جمله مکان های مبارکی هستند که از رسول الله صلى الله عليه وسلم به عنوان میراث برای امت اسلامی به جا مانده اند. منبر و محراب دو مکان مهم معماری و روحانی اند؛ رسول الله صلى الله عليه وسلم از بلندی های منبر، پیام الهی را به انسان ها می رساند و در محراب، در برابر خالق و پروردگار خویش به سجده می افتاد.

فالمنبر قلب الأمة النابض ونبراسها المضيء ولسانها الناطق، وله مكانة عظيمة في قلوب المسلمين. وإن إعادة الأمة المسلمة إلى جادتها وردّها عن غوايتها وحيرتها مرتبط ارتباطاً وثيقاً بإحياء دور هذا المنبر وبث الروح فيه وتقديم العون العلمي المنهجي للخطيب؛ ليقوم برسالته الغائبة في توجيه الأمة وتوعيتها إنقاذها من براثن الشرك والبدع إلى ربوع التوحيد والسنة.

منبر، قلب تپنده امت اسلامی، چراغ فروزان آن و زبان دعوت و گفتن حق است. امت اسلامی زمانی می تواند جایگاه واقعی، شکوه و عزت خویش را دوباره به دست آورد که علمای امت و حاکمان اسلامی، از مناره منبر، مسلمانان را به راه درست رهنمون سازند و امت اسلامی را متوجه دشمن آشکار و دشمن درونی (نفس) نمایند.

امت اسلامی زمانی به عزت و قدرت واقعی خود می رسد که عالمان حق مدار بر منبرها قرار گیرند و در محراب ها، معلمان و مربیان حقیقی مردم بنشینند.

در روایات آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم در آغاز، در کنار تنه یک درخت خرما ایستاده و دین خدا را برای مسلمانان بیان می کرد و سپس برای آن حضرت صلی الله علیه وسلم، منبر ساخته شد. در حدیث شریف آمده است: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَجْعَلُ لَكَ شَيْئًا تَقْعُدُ عَلَيْهِ فَإِنَّ لِي غُلَامًا نَجَارًا قَالَ: «إِنْ شِئْتَ فَعَمِلْتَ الْمُنْبَرِ». البخاري (٤٥٩/١)

ترجمه: از حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه روایت است که گفت: زنی عرض کرد: ای رسول خدا! آیا برایت چیزی آماده نکنم که هنگام وعظ بر آن بنشینی؟ زیرا من غلامی دارم که نجار است. پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: اگر می خواهی (بساز). پس آن زن منبر را ساخت.

همچنین، ذکر محراب در قرآن کریم در چندین موضع آمده است که دلالت بر اهمیت و جایگاه آن دارد. در سوره مریم آمده است: (كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ). (آل عمران ۳۷)

ترجمه: هرگاه زکریا داخل عبادتگاه میشد نزد او مریم خوردنی می یافت، زکریا گفت: ای مریم! این رزق به تو از کجا می آید. مریم گفت: این رزق از جانب الله می آید، بی گمان الله کسی را که بخواهد بدون حساب روزی میدهد.

درباره حضرت زکریا علیه السلام نیز آمده است: (فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ). آل عمران: (۳۹)

ترجمه: درحالی که او (زکریا) در عبادتگاه نماز میخواند فرشته ها او را صدا زدند.

و در آیه مبارکه دیگری آمده است: (فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا). مریم: (۱۱)

ترجمه: پس از محراب (جای عبادت) برقوم خویش بیرون آمد، پس به آنان اشاره کرد که صبح وشام تسبیح گوئید.

در اصطلاح قرآنی، مقصود از محراب، جای عبادت، عبادت گاه و مکان ویژه جست وجوی قرب الهی است. محراب به آن مکان مبارکی اشاره دارد که بندگان در آن، به عبادت، بندگی و راز و نیاز با خداوند می پردازند.

محراب، نشانه پاکی و قداست است و بیانگر آن مکان پاک و مقدسی است که بنده در آن، خود را از لذت ها و شهوات دنیوی فارغ ساخته و به عبادت خداوند مشغول می شود. در اصطلاح قرآنی، محراب جایگاه وحی الهی و مکان ایجاد ارتباط با پروردگار جهانیان است. در مسجد، محراب همان مکان ویژه ای است که امام در آن به مسلمانان نماز می گزارد و راه پاک هدایت را به آنان نشان می دهد.

منبر و محراب، نماد وحدت و همبستگی مسلمانان اند؛ جایی که مسلمانان در آن گرد هم می آیند، به رهنمودهای یک امام گوش فرا می دهند و در نماز، همگی به یک امام اقتدا می کنند.

منبر و محراب، مکان هایی اسلامی اند که هویت امت اسلامی را بازتاب می دهند. این دو تنها جای ادای عبادت نیستند، بلکه جایگاه تقوا و معنویت اند؛ و هرگاه منبر و محراب از زندگی مسلمانان غایب شوند، آن زمان لحظات سقوط، ضعف و خواری مسلمانان فرا می رسد.

هرگاه مسلمانان منبرها را تعطیل و محراب ها را رها کنند، این نشانه آن است که امت اسلامی از رسالت خویش روی گردانده، هویت خود را از دست داده و در نبرد با دشمن و نفس شکست خورده است.

منبر و محراب مسئولیت های بزرگی دارند که برخی از آن ها چنین است:

اول: منبر، جایگاه اعلام شریعت‌ها و احکام الهی است و محراب، جایگاه آموزش و تربیت شریعت:

برای بیان شریعت اسلامی، ابزارها و مکان‌های گوناگونی وجود دارد؛ مانند مدارس، دارالحفاظ‌ها، مجالس علمی، کتاب‌ها و رساله‌ها و کتابخانه‌ها؛ اما مؤثرترین وسیله، منبر است. منبر، همان مقام مبارکی است که رسول الله صلی الله علیه وسلم برای تبلیغ احکام الهی از آن استفاده می‌کرد. منبر به سبب ساختار و جایگاهش، برای رساندن پیام به عموم و خواص، پیران و جوانان، اهمیت ویژه‌ای دارد. رسول الله صلی الله علیه وسلم برای رساندن احکام و شریعت الهی به مردم، بسیار از منبر استفاده می‌کرد؛ زیرا پیام الهی از طریق منبر، سریع‌تر به ذهن عموم می‌رسید. هرگاه وحی نازل می‌شد یا لازم بود مردم از موضوعی خاص آگاه شوند، آن حضرت بر منبر می‌رفت و با خطاب، آن مسئله را برای مردم توضیح می‌داد و اگر حکم تازه‌ای نازل شده بود، آن را به مردم ابلاغ می‌کرد. صحابه کرام و خلفای راشدین نیز منبر را برای همین مسئولیت به کار می‌بردند.

در احادیث و وقایع بسیار آمده است که هرگاه سخنی نادرست یا خلاف شریعت در میان مردم شایع می‌شد، پیامبر صلی الله علیه وسلم بر منبر می‌رفت و آن سوءتفاهم را اصلاح کرده و حکم شرعی آن موضوع را بیان می‌فرمود؛ چنان که در روایتی آمده است:

عن أبي حميد الساعدي: أن النبي - صلى الله عليه وسلم - استعمل رجلاً من الأزد يُقال له: ابن اللَّتِيَّة - قال ابنُ السَّرْح: ابن الأُتَيْيَّة - على الصدقة، فجاء فقال: هذا لكم، وهذا أُهْدِي لي، فقام النبي - صلى الله عليه وسلم - على المنبر فحمد الله وأثنى عليه، وقال: "ما بال عاملٍ نبعثه فيجِيء فيقول: هذا لكم وهذا أُهْدِي لي، ألا جَلَسَ في بيت أمه وأبيه، فينظرُ أيُّهْدَى أم لا؟" سنن أبي داود (٥٦٧/٤)

ترجمه: از ابو حمید الساعدی رضی الله عنه روایت است که گفت: پیامبر صلی الله علیه وسلم مردی از قبیله ازد به نام ابن اللَّتِيَّة (یا ابنُ الأُتَيْيَّة) را برای جمع‌آوری صدقات گماشت. او پس از بازگشت گفت: این مال شماست و این به عنوان هدیه به من داده شده است. پیامبر صلی الله علیه وسلم بر منبر ایستاد، خدا را حمد و ثنا گفت و سپس فرمود: این چه کارگزاری است که او را می‌فرستیم، سپس می‌آید و می‌گوید این مال شماست و این به من هدیه شده؟ چرا در خانه پدر و مادرش نشست تا دیده شود آیا به او هدیه داده می‌شود یا نه؟ و هرگاه آیه‌ای نازل می‌شد، پیامبر صلی الله علیه وسلم بر منبر می‌رفت و حکم نازل شده از سوی خداوند را به مردم ابلاغ می‌کرد.

عن أنس بن مالك قال: كنت ساقى القوم... فبينما نحن كذلك والقوم يشربون إذ دخل علينا رجل من المسلمين فقال: ما تصنعون؟ إن الله تبارك وتعالى قد نزل تحريم الخمر فأرقتا الباطية وكفأناها، ثم خرجنا فوجدنا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قائماً على المنبر يقرأ هذه الآية ويكررها [إنما يريد الشيطان أن يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن الصلاة فهل أنتم متتهون] مسند البزار (٧٢/١٤)

ترجمه: از انس بن مالک رضی الله عنه روایت است که گفت: من ساقی (شراب‌دهنده) قوم بودم... ما در همان حالت بودیم (یعنی شراب می‌نوشیدیم) و قوم نیز مشغول نوشیدن شراب بودند که ناگهان مردی از مسلمانان نزد ما داخل شد و گفت: شما چه می‌کنید؟ همانا الله تبارک و تعالی به طور قطعی حرمت شراب را نازل کرده است. پس ما ظرف‌های شراب را واژگون کردیم و از آن دست کشیدیم. سپس بیرون رفتیم و رسول الله صلی الله علیه وسلم را یافتیم که بر روی منبر ایستاده بود و این آیه را می‌خواند و آن را بارها تکرار می‌کرد: [إنما يريد الشيطان أن يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن الصلاة فهل أنتم متتهون]. مسند البزار (٧٢/ ١٤)

اگر به واقعه «افک» توجه کنیم، می‌بینیم که پیامبر صلی الله علیه وسلم برای آگاه‌ساختن مردم از پاکی حضرت عائشه رضی الله عنها، از منبر به‌عنوان یک وسیله بسیار مهم استفاده کرد. در روایتی آمده است: (قالت عائشة رضي الله عنها: «فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الناس مسروراً فصعد على المنبر فحمد الله وأثنى عليه بما هو أهله، ثم تلا عليهم بما نزل عليه في براءة عائشة» المغازي للواقدي ص: (٤٣٤/٢))

ترجمه: حضرت عائشه رضی الله عنها می‌فرماید: رسول الله صلی الله علیه وسلم در حالی که شادمان بود، از خانه بیرون آمد و نزد مردم رفت و بر منبر بالا رفت، پس الله تعالی را حمد گفت و ثنای او را آن‌گونه که شایسته اوست به‌جا آورد، سپس آیاتی را که در باره براءت و پاکی عائشه رضی الله عنها بر او نازل شده بود، برای مردم تلاوت کرد.

همچنین از مسئولیت‌های محراب این است که جهت قبله از آن معلوم می‌شود؛ امام در محراب رو به قبله می‌ایستد و امامت پنج‌وقت نماز را برای مردم بر عهده می‌گیرد. افزون بر نماز، در محراب، کتاب الله برای مردم تلاوت می‌شود و احکام نازل شده از سوی الله تعالی برای آنان ترجمه و بیان می‌گردد تا مردم از دین خود آگاه شوند.

همچنین مسئولیت محراب تنها به نماز محدود نمی‌شود؛ بلکه عالمی که از سوی نظام یا مردم منصوب می‌گردد، وظیفه دارد برای تربیت و آموزش جوانان، برنامه‌های آموزشی را زیر نظر بگیرد و کودکان و نوجوانان را چنان تربیت دینی کند که از مسائل دینی و از حلال و حرام آگاه باشند و مؤمنان راستین و حق‌مدار را به جامعه تقدیم نماید.

در زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم، از جمله مسئولیت‌های محراب این بود که نواقص و خلل‌های مردم در نماز اصلاح می‌شد و به‌صورت عملی، شیوه درست ادای عبادات به آنان آموزش داده می‌شد.

در حدیثی شریف آمده است: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَدَ وَقَالَ: «ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» فَرَجَعَ يُصَلِّي كَمَا صَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ثَلَاثًا»، فَقَالَ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَحْسَنُ غَيْرَهُ فَعَلَّمَنِي فَقَالَ إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ أَفْرَأْ مَا تَيْسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا وَافْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا» صحيح البخاري ت (١٦٨/ ٢)

ترجمه: از ابو هريره رضی الله عنه روایت است که گفت: رسول الله صلی الله علیه وسلم وارد مسجد (مسجد نبوی) شد و مردی نیز وارد مسجد گردید، نماز خواند و بر پیامبر صلی الله علیه وسلم سلام داد. پیامبر صلی الله علیه وسلم پاسخ سلام او را داد و فرمود: بازگرد و نماز بخوان، زیرا تو نماز نخوانده‌ای. آن مرد بازگشت و همان‌گونه که پیش‌تر نماز خوانده بود، دوباره نماز خواند، سپس آمد و بر پیامبر صلی الله علیه وسلم سلام داد. پیامبر صلی الله علیه وسلم دوباره فرمود: بازگرد و نماز بخوان، زیرا تو نماز نخوانده‌ای. این سخن را سه بار تکرار کرد. آن مرد گفت: سوگند به آن ذاتی که تو را به حق فرستاده است، من بهتر از این نمی‌توانم نماز بخوانم، پس به من آموزش بده. پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: هنگامی که برای نماز می‌ایستی، تکبیر بگو، سپس آنچه از قرآن برایت آسان است بخوان، سپس رکوع کن تا در حالت رکوع آرام‌گیری، آنگاه سر بردار تا در حالت ایستاده آرام شوی، سپس سجده کن تا در سجده آرام‌گیری، سپس بنشین تا در حالت نشسته آرام شوی، و این کار را در تمام نمازت انجام بده.

و در روایت دیگری آمده است: عَنْ أَنَسٍ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ « أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي إِمَامُكُمْ فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَلَا بِالسُّجُودِ وَلَا بِالْقِيَامِ وَلَا بِالْإِنْصِرَافِ فَإِنِّي أَرَاكُمْ أَمَامِي وَمِنْ خَلْفِي » صحيح مسلم (۲۸/۲)

ترجمه: از حضرت انس رضی الله عنه روایت است که گفت: رسول الله صلی الله علیه وسلم روزی به ما نماز خواند. هنگامی که نماز را به پایان رساند، رو به سوی ما کرد و فرمود: ای مردم! من امام شما هستم، پس در رکوع، سجده، قیام و نیز در سلام دادن (پایان نماز) بر من پیشی نگیرید؛ زیرا من شما را از پیش رو و از پشت سر می بینم.

در حدیث شریف دیگری آمده است: عَنْ سَهْلَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: قَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عَمِلَ وُضْعَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ كَبَّرَ وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ فَقَرَأَ وَرَكَعَ وَرَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى فَسَجَدَ عَلَى الْأَرْضِ). صحيح البخاري (۳۸۸/۱)

ترجمه: از حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه روایت است که گفت: هنگامی که منبر برای رسول الله صلی الله علیه وسلم ساخته شد و در جای خود قرار داده شد، پیامبر صلی الله علیه وسلم بر منبر ایستاد، رو به قبله کرد، تکبیر گفت و مردم پشت سر او ایستادند. آن حضرت قرائت کرد و به رکوع رفت و مردم نیز پشت سر او رکوع کردند. سپس سر از رکوع برداشت، آنگاه اندکی به عقب بازگشت و سجده را بر زمین به جا آورد. در زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم از مسئولیت های محراب این بود که عقاید مردم اصلاح گردد و شعائر و باورهای نادرست دوران جاهلیت از میان برداشته شود.

در حدیث شریف دیگری آمده است: عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- صَلَاةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَّةِ فِي إِثْرِ السَّمَاءِ كَأَنَّهُ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ « هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ». قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ « قَالَ أَصْحَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ، فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللَّهِ وَرَحْمَتِهِ، فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ ». صحيح مسلم (۵۹/۱)

ترجمه: از زید بن خالد جهنی رضی الله عنه روایت است که گفت: رسول الله صلی الله علیه وسلم نماز صبح را در سرزمین حدیبیه، پس از بارانی که در شب باریده بود، برای ما خواند. هنگامی که از نماز فارغ شد، رو به مردم کرد و فرمود: آیا می دانید پروردگارتان چه فرموده است؟ صحابه گفتند: الله و رسولش داناترند. فرمود: الله تعالی فرموده است: بامداد را برخی از بندگانم در حالی آغاز کردند که به من ایمان آوردند و برخی کافر شدند؛ پس کسی که گفت: به فضل و رحمت الله بر ما باران بارید، او به من ایمان دارد و به ستاره کافراست؛ و اما کسی که گفت: به سبب فلان ستاره و فلان ستاره بر ما باران بارید، او به من کافر و به ستاره مؤمن است.

ملاعلی قاری رحمه الله می فرماید: (والأظهر أن النهي على إطلاقه حسماً لمادة فساد الاعتقاد). المرقاة (۲۸۹۵/۷)

ترجمه: ظاهر این است که این نهی به طور مطلق بیان شده تا ریشه فساد عقیده به کلی از میان برداشته شود.

رسول الله صلی الله علیه وسلم برای آموزش دینی امت و پرورش فکری آنان، منبر و محراب را به عنوان ابزارهای اساسی به کار می گرفت. منبر و محراب در زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم، در عصر صحابه کرام، خلفای راشدین و در دوران خیرالقرون، نقش مدرسه را ایفا می کردند و مردم از طریق منبر و محراب دین می آموختند؛ سخنان پیامبر صلی الله علیه وسلم، نصیحت ها و ارشادات او، حلال و حرام، جایز و ناپسند، و شریعت و قوانین الهی از همین دو جایگاه به مردم آموزش داده می شد.

امام مسلمانان، رسول الله صلی الله علیه وسلم، منبر و محراب را محل مشورت، بحث و تصمیم‌گیری در مسائل ملی و حتی بین‌المللی قرار می‌داد. پس از آن که صحابه کرام برای نماز در مسجد نبوی گرد می‌آمدند، پیامبر صلی الله علیه وسلم بر منبر بالا می‌رفت و درباره موضوعی که رخ داده بود، برای مردم خطبه می‌خواند؛ خواه آن مسئله سیاسی بود، خواه اجتماعی، فکری یا دینی که نیاز به بحث و بررسی داشت. آن حضرت دیدگاه‌ها و تصمیم‌ها را بر فراز منبر مطرح می‌کرد تا در نهایت به نتیجه‌ای روشن برسند.

این روش رسول الله صلی الله علیه وسلم را خلفای پس از او نیز دنبال کردند.

به طور نمونه در حدیث شریف آمده است: (عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَرْأَةِ الَّتِي سَرَقَتْ فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ الْفَتْحِ، فَقَالُوا: مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلَّا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأُتِيَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَلَّمَهُ فِيهَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، فَتَلَوْنَ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ؟، فَقَالَ لَهُ أُسَامَةُ: اسْتَغْفِرْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَلَمَّا كَانَ الْعِشِيُّ، قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاخْتَطَبَ، فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: أَمَا بَعْدُ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَإِنِّي وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا) (أعاذها الله). صحيح مسلم

ترجمه: از ام المؤمنین حضرت عایشه رضی الله عنها روایت است که فرمود: قریش درباره زنی که در زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم، در جریان فتح مکه، مرتکب دزدی شده بود، سخت نگران شدند. آنان با یکدیگر گفتند: چه کسی می‌تواند درباره این زن با رسول الله صلی الله علیه وسلم سخن بگوید؟ گفتند: هیچ کس جز اسامه بن زید رضی الله عنه، محبوب رسول الله صلی الله علیه وسلم، جرأت چنین کاری را ندارد.

پس اسامه بن زید رضی الله عنه درباره آن زن با رسول الله صلی الله علیه وسلم سخن گفت. در این هنگام رنگ چهره رسول الله صلی الله علیه وسلم تغییر کرد و فرمود: «آیا در یکی از حدود الهی شفاعت می‌کنی؟» اسامه رضی الله عنه گفت: ای رسول خدا! برای من آمرزش بخواه. هنگامی که عصر شد، رسول الله صلی الله علیه وسلم برخاست و خطبه ایراد کرد؛ نخست خداوند متعال را آن گونه که شایسته اوست ستود، سپس فرمود: «امت‌های پیش از شما به همین سبب هلاک شدند؛ زیرا هرگاه فردی شریف در میان آنان دزدی می‌کرد، او را رها می‌ساختند، و هرگاه فردی ضعیف دزدی می‌کرد، حد الهی را بر او جاری می‌کردند.

سوگند به آن ذاتی که جانم در دست اوست! اگر فاطمه، دختر محمد، نیز دزدی می‌کرد، قطعاً دست او را قطع می‌نمودم.»

۳- از مسئولیت‌های منبر و محراب، بیان جهاد، صلح و وضعیت‌های غیرجنگی برای مردم است:

در تاریخ درخشان اسلام، آماده‌ساختن مردم برای جهاد، زنده نگاه‌داشتن روحیه جهاد در دل‌های امت، و شعله‌ور نگه‌داشتن آتش دفاع از اسلام در قلب‌های مسلمانان، از مسئولیت‌های مهم منبر و محراب بوده است. در این زمینه، منبر نقش بسیار بزرگ و مسئولیتی اساسی داشته است.

برای دفاع از مقدسات اسلامی، شعائر اسلامی و سرزمین مسلمانان، منبر و محراب همواره آگاهی و شعور جهاد را در دل‌های مردم تازه نگه می‌داشتند و منبر، در برابر هرگونه مانع در مسیر دعوت اسلامی، همچون مناره‌ای بلند ایفای نقش می‌کرد.

همچنین از طریق منبر، اخبار صفوف نخست جهاد به مردم می‌رسید. در غزوه مؤته، هنگامی که اخبار میدان نبرد از طریق وحی به پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌رسید، آن حضرت در مدینه منوره، حالات جهاد و احوال شهدا را از بالای منبر برای صحابه کرام بیان می‌کرد.

در روایتی آمده است: (أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ لَقَوْا الْعَدُوَّ فَأَخَذَ الرَّايَّةَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ، فَقَاتَلَ حَتَّى اسْتُشْهِدَ، ثُمَّ أَخَذَ الرَّايَّةَ جَعْفَرُ، فَقَاتَلَ حَتَّى اسْتُشْهِدَ، ثُمَّ أَخَذَ الرَّايَّةَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَقَاتَلَ حَتَّى اسْتُشْهِدَ، ثُمَّ أَخَذَ الرَّايَّةَ سَيْفٌ مِنْ سَيُوفِ اللَّهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ). المعجم الكبير للطبراني (۱۳/ ۷۹)، وهو صحيح.

ترجمه: اما بعد؛ همانا برادران شما با دشمن روبه‌رو شدند. پس پرچم را زید بن حارثه رضی الله عنه به دست گرفت و جنگید تا به شهادت رسید. سپس پرچم را جعفر رضی الله عنه به دست گرفت و جنگید تا او نیز شهید شد. آنگاه پرچم را عبدالله بن رواحه رضی الله عنه برداشت و جنگید تا او هم به شهادت رسید. سپس پرچم را یکی از شمشیرهای الله، خالد بن ولید رضی الله عنه، به دست گرفت و الله تعالی فتح را به دست او نصیب گردانید.

إلى غير ذلك من وظائف يستحيل حصرها ويدوم تجددُها بتجددِ الزمنِ وتطوُّره، والحمد لله.

۴- از مسئولیت‌های منبر و محراب، اعلام تصمیم‌ها و فرامین رسمی دولت است:

در زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم و خلفای راشدین، از مسئولیت‌های منبر و محراب این بود که از بالای منبر، تصمیم‌ها، فرامین و احکام رسمی دولت و نظام حاکم به اطلاع مردم رسانده می‌شد. برای نمونه، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه، تصمیم مربوط به اموال و زمین‌های دولتی را از بالای منبر برای مردم اعلام کرد.

در روایتی آمده است که عمر رضی الله عنه بالای منبر به مردم چنین فرمود: (مَنْ أَحْيَا أَرْضاً مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ وَلَيْسَ لِمُحْتَجِرٍ حَقٌّ بَعْدَ ثَلَاثِ سِنِينَ). کتاب الخراج، للإمام أبي يوسف: ص (۶۵)

ترجمه: هر کس زمینی مرده (زمین بایر و دولتی) را آباد کند، آن زمین از آن اوست، و برای کسی که فقط آن را سنگ‌چین کرده باشد، پس از گذشت سه سال، هیچ حقی باقی نمی‌ماند.

برخی افراد زمین‌های دولتی و زمین‌های بایر را فقط با سنگ مشخص می‌کردند ولی آن را آباد نمی‌ساختند؛ از این‌رو، حضرت عمر رضی الله عنه این تصمیم دولتی را بدین‌گونه به مردم اعلام کرد.

وفقني الله واياكم لما يحب ويرضاه